

Ірина Мороз

УДК 821.161.2.09Б.І.Антонич

ЕКСПЕРИМЕНТАТОРСТВО БОГДАНА-ІГОРЯ АНТОНИЧА В ЖАНРІ СОНЕТА

Сонетарій Богдана-Ігоря Антонича – унікальне явище в українській поезії за охопленням експериментальних засобів. Дослідження присвячене нерозкритій науковцями темі архітекtonіки віршів Антонича, його зростанню в техніці віршування на початковому етапі творчості та визначенню основних засобів експериментаторства поета в жанрі сонета. Викладено висновки версифікативного аналізу сонетного циклу Б.-І. Антонича з огляду на тенденційність експериментування поета в межах жанру сонета, означено причини та мотиви свідомої гри з віршовою формою.

Ключові слова: сонет, сонетарій, канон, експериментаторство.

Iryna Moroz. Bohdan-Ihor Antonych's experiments with sonnet genre

Bohdan-Ihor Antonych's sonnets are unique in the history of Ukrainian poetry, as concerning their grade of experimentation. The paper focuses on yet unexplored architectonics of Antonych's poems, versatile versification techniques used by the poet at his early period and the basic means of experimentation aimed at reforming the sonnet genre. The author analyzes the versification devices employed in Antonych's sonnet cycle with experimental aims and also singles out the causes and motives of his deliberate playing with genre conventions.

Key words: sonnet, group of sonnets, canon, experiment.

Богдан-Ігор Антонич – поет, неперевершений талант якого досліджують донині, його творчістю захоплюються, вивчають і на теренах України, і за її межами, зокрема в Польщі. Із кола українських дослідників найбільшу шану треба віддати Миколі Ільницькому, котрий зробив перше ґрунтовне дослідження життєвого і творчого шляху Антонича (“Б.-І. Антонич. Нарис життя і творчості”), означив основні джерела творчості, образний, міфологічний світ його поезії, новаторство ритміки, пов’язане здебільшого із синкретичністю двох мов – української та польської в поета як представника лемківської периферійної етнічної групи; унікальність світогляду, широту його поетичних і стильових зацікавлень. М. Ільницького справедливо називають одним із перших відкривачів генія Б.-І. Антонича.

Польська дослідниця Лідія Стефановська, яка вивчала онтологічний аспект творчості Б.-І. Антонича, філософську концепцію, міфологізм, вплив польського літературного контексту, також відводить визначальну роль у модернізації його поетичного світу зв’язкам із західноєвропейською культурою через польське посередництво (“Антонич. Антиномії”). Юрій Андрухович працював над естетичними концепціями модернізму і впливом їх на особистість і творчість поета (“Богдан-Ігор Антонич і літературно-естетичні концепції модернізму”). Олександр Кирильчук визначив моделі читацького сприйняття текстів Антонича (“Рецептивні моделі творчості Богдана-Ігоря Антонича”, “Книга Лева” Богдана-Ігоря Антонича в історико-рецептивному аспекті”). До кола дослідників слід додати Богдана Рубчака (“Богдан-Ігор Антонич: біографія”), Марину Новикову

(“Міфосвіт Антонича: біос та етос”), Олесю Пономаренко (“Національний міфосвіт поезії Богдана-Ігоря Антонича: аспект художнього образу-символу”).

Докладного вивчення означена тема досі не мала. Сонети як особливий світ Антоничевої поезії були проаналізовані лише в контексті всієї творчості М. Ільницьким. До цього часу дослідники творчості Б.-І. Антонича віддавали перевагу вивченню образів, міфосвіту, філософських концепцій, їх творення, формуванню поета, динамічному розвитку його поетичної творчості, міжнародним і міжлітературним зв'язкам його поезії. Мета нашого дослідження – аналіз сонетарію поета як унікального явища в українській поезії за охопленням експериментальних засобів і визначення причин експериментаторства Б.-І. Антонича в межах вічного жанру.

Природа Антоничевої гри із сонетом і поетичних шукань загалом пояснюється впливом традиції українського бароко. Бароко тяжіє до мінливості, ускладнення форми, прагне формально оздобити твір. “Віршова техніка українського бароко показує увагу поетів до формальних проблем та велику працю над віршем” [5, 299], – зазначає Дмитро Чижевський. Причину експериментаторства Б.-І. Антонича можна пояснити впливом течії авангардизму в українській літературі початку ХХ ст., зокрема початкового її етапу. Також необхідно зазначити, що велику роль у формуванні зацікавлення різноманітними модифікаціями форм зіграла власна перекладацька діяльність Антонича, зокрема творів Райнера Марії Рільке та Ярослава Врхлицького.

Першу збірку поезій Б.-І. Антонича “Привітання життя” (1931) дослідники називають “учнівською”, бо “пошуки поета щодо форми стояли на поверхні, було багато самоцільних технічних експериментів” [2, 48]. Вона містить найширше коло експериментальних засобів – від строфіки до евфоніки, до того ж найбільше саме в жанрі сонета. Тому сонетарій Б.-І. Антонича вартий уваги не лише історика, а й теоретика літератури. Сам сонетний цикл неупорядкований і невеликий за обсягом – це близько п'ятдесяти поезій, якщо враховувати квазіформи. Антонич сміливо реалізує свій творчий потенціал, експериментуючи з вічним жанром. “Експерименти пізніше майже зникають разом з формою сонета. Антонича захопили інші, глибші проблеми, його поетична форма стала досконалою” [2, 49], – пише М. Ільницький.

“Сонет (італ. sonetto – звучати) – ліричний вірш, який складається з чотирнадцяти рядків п'ятистопного або шестистопного ямба, двох чотиривіршів перехресного римування і двох тривіршів тернарного римування за основною схемою” [3, 634]. Співвідношення рядків приблизно дає золоту пропорцію (8:6, ідеальне – 8:5). Варіації композиції, строфіки та рим забезпечують постійне оновлення канону. Сонет вважається найканонізованішою, однак і наймодифікованішою формою. У ньому відображено найбільшу велич й убогість поезії.

Йоганн Бехер переконаний, що канон слід “не застосовувати догматично, а щоразу відкривати його і знаходити в ньому приховані сторони” [1, 197]. На сучасному етапі розвитку літератури квазісонети вже не сприймаються як окремі форми, а як форми, що розвинулись усередині жанру за багато століть його існування. Побутує думка, що сонет сам по собі своєю унормованістю проковує експериментувати зі змістом і формою. Як зазначає Анатолій Останкович, “сонет як тверда форма – жанровий інваріант, що варіативно втілюється в індивідуальній творчості в різні епохи розвитку національних поетичних культур” [4, 94].

Б.-І. Антонич використовує вже відомі варіанти сонета: *перевернутий* – два терцети і два катрени (“Любов” (“Поети співали сонети...”), “Прощання школи”);

ромбічний (вузький) – терцет, два катрени, терцет (“Любов” – “У правилі математичнім світа...”); *брахісонет* – структура тримається на одностопному ямбі, рядок складається з одного слова (“Зов”), чи не найперший оригінальний в українській літературі; *вінок сонетів* – містить 15 сонетів, 14 з них утворюють кільце, а останній є магістралом, вірші якого зачинають і завершують строфи твору (“Зриви й крила”); *чергує катрени з терцетами* (“Подорож літаком”); використовує *різностопний розмір* (зокрема ямб), притаманний так званим “кульгавим сонетам”; користується *шекспірівською формою* (три катрени й дистих); пише *сонет без останнього терцета* (“До істот з зеленої зорі”).

Оригінальні Антоничеві форми – *сонет-хорей* (до цієї форми належать три сонети циклу “Осінь”), *сонет-амфібрахій* (“Дороги”), *сонет-анapest* (“Сонет про весну, писаний взимі”); він використовує *гетерометричну строфу* в катренах, пише *сонет на два катрени і три дистихи* (“Гіпнотизер”). Можна зауважити: щодо строфічної будови своїх сонетів поет не обмежує себе рамками світових модифікацій.

Сонет “Любов” (“Поети співали сонети...”) демонструє аж 4 типи відхилення від норми, починаючи від обернення навпаки строфічної будови, використання одностопних, двостопних і гетерометричних строф. В архітектоніці сонета маємо два терцети – *одностопний* трискладовий *амфібрахій*, перший катрен – *двостопний амфібрахій*, другий катрен – *гетерометрична* строфа – має два окремі різностопні, однак двоскладні розміри: перші два рядки – *чотиристопний хорей*, третій і четвертий рядки – *різностопний ямб* (6 і 4 стопи).

Залишивши здебільшого катрени в їх канонічному варіанті, поет використовує *кільцеве римування*; відхилення – *зміна положення рим між строфами* (“Розмова з листком”), *побудування катренів на чотирьох римах* (“Романтизм”, “Прочитан”, “Любов” (“У правилі математичнім світа...”), “Ідеал”, “Альхемія”, “Бджола”, “Шум”). Експериментує з *римуванням у терцетах* (десять із точними і п’ять із неточними римами варіанти римування). Це можна пояснити відсутністю строгого канону навіть у класичному сонеті (допускається кілька типів). Також поет пише сонети на одноразові рими, використовує неточні та задані рими.

Вінок “Зриви й крила” складається із сонетів, найближчих до класичної німецько-російської форми, поет варіює лише з римуванням у терцетах.

Внутрішню структуру Антонич запозичує в шекспірівського типу сонета, якому притаманна схема *теза-розвиток-сентенція*, на відміну від “петрарківської” *теза-антитеза-синтез*.

Важливо зазначити, що поет наважується використовувати в сонетах *звукові ефекти* – алітерацію й асонанс, які є усвідомленими та штучними й тому не притаманні класичній його формі. Він чергує звукові ефекти за допомогою *алітерації* в сонеті “Шум”, у сонеті “І” використовує *асонанс*, поєднавши його з анафорою та епіфорою одночасно, тобто кільцевим повторенням фонем: кожен рядок починається й закінчується цією літерою.

Зауважимо, що майстерність поета виявлена в тонкому відчутті ритму вірша, який не збивається немовби зайвими словами. Його вірші справляють враження математичного, точного розрахунку кількості складів, кількості наголошених та послідовності наголошених і ненаголошених. Приміром, на перший погляд кульгавий сонет “Над Гелеспонтом...” має абсолютно точний віршовий розмір – п’ятистопний ямб із гіперкаталектикою, що повторюється в кожному рядку.

Б.-І. Антонич на початковому етапі своєї поетичної творчості відшліфував техніку версифікації, використовуючи найнесподіваніші спонтанні варіації віршових розмірів, строф, римування. Зростання поета пов’язано з

постійними творчими шуканнями, які формувалися прямо на очах у читача. Він “привселюдно” приміряє до віршів найрізноманітніші модифікації жанрів, вигадує нові форми, вправляється у віршуванні, строфіці, евфоніці. Найбільше він модифікував сонет: йому належить велика кількість усвідомлених комбінацій канонічних і неканонічних – усередині жанру. Це пов’язано здебільшого із природою цієї особливої форми поезії, що вимагає технічної вправності, яка стає немовби перевіркою поета на майстерність.

Як бачимо, Б.-І. Антонич справді наче відкрив для читача двері до своєї версифікаційної майстерні, практикуючи й розвиваючи власну строфіку, римування, експериментуючи з віршовими розмірами, приміряючи до себе вже відомі сонетні форми. На думку Б. Рубчака, “такі барокові ігри з формою сонета не дають ніяких справді художніх ефектів. Навпаки, найцікавіші сонети в першій збірці Антонича – ті, що написані цілком “канонічною” сонетною формою”. А ось М. Ільницький вважає цю гру із сонетом якщо і вправами, то вдалими й гідними високих зразків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехер І. Філософія сонета, или Маленькое наставление по сонету // *Вопросы литературы*. – 1965. – № 10. – С. 190-208.
2. Ільницький М. Б.-І. Антонич. Нарис життя і творчості. – К.: Рад. письменник, 1991. – 207 с.
3. *Літературознавчий словник-довідник* / За ред. Р.Г.Гром’яка, Ю.І.Коваліва, В.І.Теремка. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – С.634-636.
4. Останкович А. Сонет как гармонически универсальная самоорганизующая система // *Вопросы филологии*. – 2003. – № 1. – С. 90-98.
5. *Чижевський Д.* Історія української літератури. – К., 2003 (за вид.: Нью-Йорк, 1956). – С. 281-299.

Отримано 19 травня 2011 р.

м. Київ

Стефан КОЗАК

ХРИСТИАНСТВО –
РОМАНТИЧНИЙ МЕСІАНИЗМ –
СУЧАСНІСТЬ

Наші
презентації

Стефан Козак. Християнство – романтичний месіанізм – сучасність: Статті, розвідки, лекції / Відп. ред. Р. Радишевський. – Вип. ІХ. – К., 2011. – 336 с. – Студії з україністики.

До збірника вибраних праць видатного україніста ввійшло 25 статей, присвячених проблемам впливу християнізації на становлення української літератури, козацького епосу, романтизму, творчості Т. Шевченка, І. Франка, І. Котляревського, Лесі Українки, М. Максимовича, М. Грушевського, Д. Чижевського, П. Житецького, О. Лотоцького, О. Довженка, О. Лапського. Завершується привітанням з нагоди признання *Doktora Honoris Causa* Варшавського університету Дмитрові Павличку, виголошеним С. Козаком.

В.Л.